

Prof. Albert Sič:

KMEČKA SVATBA NA GORENJSKEM.

(ŠKOFJELOŠKA OKOLICA.)

Refren priljubljene fantovske pesmi: «Rdeča ličca, črne oči, pri nji prav kratke so noči...» se razlega po vasi in se zgublja v temno noč. Pojo ga kmečki fantje v soboto zvečer in se vesele naslednjega dne, ko bo pri fari žegnanje. Le eden med njimi je zamišljen in hrepeneč pogleduje po okencu one kamrice, kjer bedi in posluša veselo petje dekle, ki mu neprestano vznemirja srce.

«Ljubim jo. Postati mora moja žena. Jutri po maši ji kupim »odpustek«; s tem ji dokazem ljubezen, ki gori v mojem srcu edino le za njo.»

Te misli mu krožijo po glavi in prepričan je, da ljubi tudi ona njega. Čital je to z njenega obrazka, kadarkoli sta se srečala.

Naslednje dopoldne stopa v prazniški obleki proti cerkvi k deseti maši, kamor pride tudi ona. Ustavi se pred stojnico in ogleduje, kateri odpustek bi bil najprimernejši zanj in s katerim bi ji mogel najlaže raztolmačiti svoja plemenita čustva. Oko se mu ustavi na srcih iz lecta. Jako lepo so okrašena z raznimi barvnimi vijugami. V sredi srca je zrcalo, ob njega levi in desni pa sta pritrjena listka z izbranimi stih. Čita jih zaporedoma ter odlaga srce za srcem, ker ni še našel primernih besed. Na skrajnem koncu štanta pa leži srce, ki se mu zdi najlepše okrašeno. Hitro ga dvigne in čita.

Na prvem listku stoji:

«Srcé ti dam in rokó,
če je teb' tud' prav takó»,

na drugem pa:

«Zelim te res za ženo imeti
in vekomaj s teboj živeti.»

Stihi mu ugajajo, plača in odide v cerkev. Po maši je med prvimi, ki gredo iz cerkve. Stopi v stran in drhteč pričakuje svojo izvoljenko. Ko prihaja iz cerkve tudi ona, se ji približa. Po kratkem pozdravu jo nagovori:

«Micka, vzemi ta odpustek in prečitaj listka. Vse to in prav tako govori tudi moje srce.»

Dekle sramežljivo povese svoje črne očke, rdečica oblije nje obrazek in nemo vzame ponudeno ji darilce ter čita. Nato ga mило pogleda, mu poda v zahvalo svojo ročico in izpregovori polglasno: «Hvala.»

Nad vse srečen jo spremi proti domu.

Dekle ima na svojih prsah pripet šopek iz nageljna, roženkravta in rožmarina. Med potjo jo fant prosi, naj mu ga podari za spomin. Brez premisleka ga sname raz prsa in mu ga izroči, on pa si ga ves vesel pripne za klobuk.

Kmalu po tem sestanku zaupa Micka ljubezen do Jožetovega Janeza svoji materi in jo prosi, naj obvesti o tem tudi očeta. Ker je Janez dober, pošten in varčen fant, sta oče in mati zadovoljna, da se hči poroči. Zadovoljni pa so z nevesto tudi Janezovi starši, saj je dekle na najboljšem glasu in nje dota tudi ne bo majhna.

Po Vseh svetih pride ženin s svojim prijateljem, vplivnim možem, k nevestinim staršem in zaprosi njihovega dovoljenja. Pred pustom bo njuna poroka.

Tako, kadar odloča medsebojna ljubezen.

Na kmetih pa čestokrat določajo sinu nevesto le njegovi starši. Stori to, da bi prišel njih sin po dobri ženi do blagostanja, bodisi po pridnih rokah neveste ali po lepi doti, še bolje pa, po obojem. V tem primeru pošljejo fantovi starši na nevestin dom svojega zupnika «snubača», ki naj poizvé, če bi bili njeni starši zadovoljni s to zakonsko zvezo. V primeru, da jim je ženin po volji, se odpravi le-ta takoj naslednjo nedeljo popoldne s sosedoma ali prijateljema snubit na nevestin dom in povabi nevesto, da pride na «ogled», to je, da si pride ogledat, v kakšno hišo naj se primoži. Po ogledu se dogovore, koliko dobi nevesta dote in kakšna bo bala. Bala je namreč zelo različna. Odvisna je od obojestranskega premoženja. Teden dni po tem razgovoru gre do notarja, da jim napravi ženitovanjsko pismo. Po nadaljnjih treh tednih se vrši poroka, med tem pa se z veliko naglico izgotavlja in pripravlja bala. Pri premožnejših nevestah obstoji bala iz sobne in kuhinjske oprave ter poljskega orodja. Za sobno opravo dobi nevesta dve kompletni postelji, tri omare polne perila in obleke ter skrinjo, napolnjeno s pšenico, nekaj stenskih tabel in križ. Ne sme pa manjkati kolovrat z lepo izrezljano preslico, obloženo s predivom.

H kuhinjski opravi spadajo kuhinjska omara, napolnjena s krožniki, skledami, raznimi lonci in jedilnim orodjem. Poleg omare pa je razno kuhinjsko orodje: burkije, rešeta, peharji, pinca, škafi, lopar ter omelo za pometanje peči.

Kot poljsko orodje ji dajo vile, grablje, motike, jerbace in motičico. Poleg naštetega dobi tudi voz žita v vrečah ter poln kurnik kokoši in piščancev.

Dva dni pred poroko, to je v soboto, pride ženin s sosedi in starejšino z godcem na čelu na nevestin dom po balo. Tu je že pripravljena pojedina, ki jo imenujejo «kosilo». Po kosilu prično ženinovi sosedi nakladati balo in uganjajo pri tem razne burke.

Prva, kot najtežja, pride na vrsto skrinja z žitom. Toda te ni lahko dobiti. Nanjo sede namreč nevestin brat, če tega ni, pa kak njen sorodnik in je ne dá odnesti, dokler mu ne dajo zahtevane odkupnine. Prične se pogajanje. Ponujajo mu razne vsote, a vse v tujem denarju: v lirah, kronah, starem srebrnem denarju in tudi v dolarjih. To pogajanje traja včasih kar po dve uri in je sklenjeno šele tedaj, ko mu ponudijo primerno vsoto v našem

denarju. Nato skušajo skrinjo dvigniti, a je ne morejo; vedno jim izpodletava, ker je spodaj namenoma namazana z milom. Ko je odstranjena tudi ta zapreka, jo nalože na voz, za njo pa ostale dele bale.

Na vrh voza položijo «peto kolo». To je močen hleb kruha, v katerega je vtaknjen velik kuhinjski nož. Tudi pri tem imajo svoje «špase». Namesto kruha prinašajo domači stara raztrgana rešeta, košare brez dna, raztrgane peharje in drugo. Med nakladanjem poganja voznik konje, a jih obenem tudi zadržuje, da ne morejo potegniti, ker voza ne sme odpeljati brez «petega kolesa». Ko je «peto kolo» končno na vozu, mora «drug» zelo paziti nanj, ker ga fantje domače vasi, ki si ogledujejo vse te burke, kaj radi skrivaj vzamejo z voza. Med burko, ki jo uganjajo s «petim kolesom», pa morajo ženinovi sosedi ugrabiti domačega petelina. To pa je težko izvedljivo, ker jim nevestini sosedi to nakano na razne načine preprečujejo. Ko ga končno vendarle dobé v roke, ga izroče starejšini na vozu. S petelinom pa stvar še ni končana. Manjka jim še krava. Tudi ta spada k bali. Ženinovi sosedi stopijo urno po njo v hlev, jo okrasijo z venci in jo privežejo k zadnjemu vozu. Sedaj šele je bala popolna.

Ko je nevestin oče še odšel ženinu izgovorjeno doto (ako ni dogovorjeno, da mu jo odšteje na dan poroke), je stvar v redu. Poženejo konje in odpeljejo visoko naložene vozove ob glasnem vriskanju ter zvokih harmonike na ženinov dom.

Vendar traja vesela vožnja le do konca vasi. Tu se morajo vozniki ustaviti, ker so jim domači fantje «zašrangali». Je namreč navada, da napravijo fantje «šrango», kadar hoče ženin odpeljati nevestino balo iz vasi. S primerno odkupnino šele dobi od fantov dovoljenje, da sme to storiti. Ta odškodnina se ravna po višini dote in znaša včasih do tisoč in celo več dinarjev. Zato se je že zgodilo, da se je poga-

janje razbilo. V takem primeru so se morali vozovi vrniti nazaj v vas.

Zašrangajo pa takole: Ko dospejo svatje do fantov, stopita dva izmed njih vsak na eno stran ceste in držita preko ceste napeto vrh ali verigo. Pri premožnejših svatbah napravijo šrango iz svilenih rut ali sklepancev, ki so zvezani med seboj. Pogosto držita fanta ob sebi tudi majhno smrečico (mlaj), bogato okrašeno z raznobarnimi papirnatimi trakovi in loščem.

Starejši izmed fantov stopi k vozu, v katerem sedi ženin, ter mu prečita sledeče »pismo«:

Pozdravljeni nam dragi bratje!
K nam dovedla Vas je pot nočoj.
Namen je Vaš postati svatje,
vzeti balo že s seboj.

V ponos in čast si šteje fara
na snubce vzorne, naša vas,
še bolj pa na dekleta zala,
ki poštena rastejo pri nas.

Prišel si ženin v naše kraje,
sem dovedlo Te je srce,
si vzljubil naše cvetne gaje,
ki roža krasna v njih cvete.

To veš, da rabi cvet vrtnarja,
ki varno ga gojiti zna,
za deklico se bolj poudarja
poštenje, to največ velja.

Glej, čuvali smo Ti nevesto,
deklisko čast ji vsikedar,
podala bo Ti roko zvesto,
ko pelješ tja jo pred altar.

Le nekaj je ob tem pelina,
a to popraviš Ti takoj,
saj ženin te pomočke ima,
ko hoče balo že s seboj.

Postava znana Ti je naša,
vozit' čez mejo se ne sme
prav nič, dokler se nas ne vpraša,
in najmanj balo, to se vé.

Dal bodeš odkupnino skromno,
dinarjev tisoč, če ne še več, —
saj veš, da vina zdaj je borno,
in liter, ta je hitro preč.

Sedaj se prične pogajanje. Fantje popuste od svoje zahteve, a ženin zopet nekoliko pri-makne. Ko se pogodijo, izroči ženin fantu odkupnino, na kar prečita le-ta še zadnjo kitico »pisma«:

Na Vaše zdravje bi trknili,
vozite balo le od tod, —
nevesto, ženina Bog živi,
naj sreča spremlja Vas povsod!

Fantje odstranijo »šrango« in svatje se odpeljejo dalje.

Za »šrango« dobljeni denar prihranijo fantje do nedelje. Ta dan napravijo v domači gostilni ples in povabijo nanj vse fante in dekleta iz domače vasi. Plešejo, pijejo in jedo, da porabijo vso odkupnino. Ako je zmanjka, dodajo fantje še vsak nekaj denarja in veselje se nadaljuje do ponedeljka pozno v jutro.

Ko se pripeljejo svatje na ženinov dom, raztovorijo ženinovi sosedje balo in jo postavijo v hiši takoj na določene prostore.

V ponedeljek, na dan poroke, se zberejo od ženina povabljeni svatje na njegovem domu in se odpeljejo zgodaj dopoldne po nevesto.

Ko dospejo vozovi do hiše, so večna vrata zaklenjena, v hiši pa vlada mir, kakor da so vsi še v globokem spanju. Zato prično razbijati po večnih vratih in klicati pri oknih, naj vendar že vstanejo, saj je zdavnaj že beli dan. To klicanje traja toliko časa, dokler se v hiši ne oglasi kdo izmed domačinov in pride na pol oblečen k oknu vprašat, kaj hočejo. Ko mu povedo, da so prišli po nevesto, jim domači odpro duri.

Vsi svatje krenejo v hišo, povprašujejo po nevesti in jo iščejo vsepovsod. A domači jo imajo skrbno skrito v kamri ali kje drugod. Namesto nje pa pripeljejo staro, zamazano beračico ali ciganko, tako je namreč našemljen kak domač ali sosedov fant. Toda te ne mara nihče. Končno se je vendarle usmili godec, ki jo sprejme kot pravo nevesto. Nato pripeljejo drugo nevesto, oblečeno v lepo svatovsko obleko; to sprejme rade volje starejšina. Za tretjo nevesto pripeljejo družico, to si vzame drug. Šele četrta nevesta je prava in to sprejme ženin. Nato zaigrajo godeci poskočnico in vsi

pari zaplešejo po sobi. Po plesu se poslovil nevesta od matere in očeta. Poklekne pred njo, mati jo poskropi z blagoslovljeno vodo, oba pa ji podelita svoj blagoslov. Ta prizor je navadno tako ganljiv, da porosi marsikatero oko navzočim. Po končanem blagoslovu in slovesu vloži nevesta ženinu za trak na klobuku svilene niti raznih barv. Ta svila je nekak talisman, ki naj varuje bodočega moža bolezni in nesreče. Po škofjeloških manufakturnih trgovinah napukajo niti iz svilenih koncev nalašč v ta namen in jih prodajajo v malih štronicah. Malo je nevest, ki bi se ne preskrbele pred poroko s to svilo. Ko je odpravljen tudi ta običaj, zasedejo svatje vozove, in sicer po sledečem redu:

Prvi voz zasedeta ženin in starejšina, drugEGA nevesta in teta, v tretjega sedeta drug in družica, ostale vozove pa zasedejo svatje, razvrščeni vedno po parih.

Nato se odpeljejo v cerkev, kjer se vrši poroka. Po duhovnem opraviilu gresta krog oltarja k ofru prva ženin in nevesta, za njima pa vsi svatje, katerih je pri večjih svatbah 25 do 30 parov. Nato zasedejo svatje nove vozove, a prve tri v drugačnem redu kot prej. V prvi voz sedeta ženin in nevesta, v drugi teta in starejšina, v tretjega pa drug in družica. Ko se pripeljejo na ženinov dom, zasedejo svatje krog mize prostore, ki jih jim odkáže «drug». Sedaj se prične «kosilo», ki ga je pripravila v ta namen najeta posebna kuharica.

Kosilo se menjuje trikrat. Najprej postavijo na mizo juho, potem govedino s hrenom in suho meso s krompirjem ter salato. Pri drugi menjavi je zopet juha, toda z drugačno zakuho, potem pečena kuretina z raznovrstnimi salatami in močnate jedi: štruklji, flancati, bobi in potica. Pri tretji premeni pa pridejo na vrsto prekajene mesene klobase s kislim zeljem, zopet drugovrstne močnate jedi in kuhano sadje. Vina pa je že od početka v izobilju na mizi.

Pri kosilu ima «drug» mnogo posla. Skrbeti mora, da se poslužujejo svatje v zadostni meri jedil in pijače. Družici pa, ki sedi poleg njega, nadeva na krožnik jedi in ji zreže na koščke tudi meso. Sploh je posebno pozoren nanjo.

Koncem kosila nudi kuharica gostom še črno kavo. Med spremembami jedil so kratki presledki, ki jih izpolnjujejo svatje s plesom. Po prvem delu kosila zapleše najprej starejšina s teto, potem ženin z nevesto, nato pa drug z družico. Pri vseh nadaljnjih «vižah» pa mora plesati «drug» z vsako žensko, kar jih je med svati.

Zvečer se fantje in dekleta iz domače in sosednjih vasi zberejo na ples, ki se vrši na ženinovem podu. Ples traja od devetih zvečer do treh zjutraj. Pa tudi za ta ples imajo določen poseben red, ki ga imenujejo «viže». Najprej so svatovske viže; pri prvi teh viž plešeta ženin in nevesta sama, vsi drugi pa stoje krog njiju. Pri drugi viži plešeta drug in družica, pri tretji starejšina in teta, četrto in peto vižo pa plešejo svatje. Za temi vižami pridejo na vrsto fantje in dekleta, a tudi ti po določenem redu. Najprej plešejo fantje in dekleta iz ženinove — torej iz domače — vasi, potem iz nevestine, in za temi šele oni iz sosednjih vasi.

Da so godeci pri igranju poskočnic bolj pridni, jim je treba tudi pridno mazati z denarjem, sicer se kaj radi ravna po starem geslu: «Za malo denarja — malo muzike.»

O polnoči se vrši večasih prav ginljiv prizor. Starejšina pozove teto, naj sname nevesti «krancelj» z glave, kar pomeni, da ni več dekle, temveč žena. V tem slavnostnem trenutku nastane tišina, ki jo čestokrat prešine ihtenje neveste. Toda prvi godec je takoj pripravljen, da zbudi s svojimi dovtipi spet veselo razpoloženje.

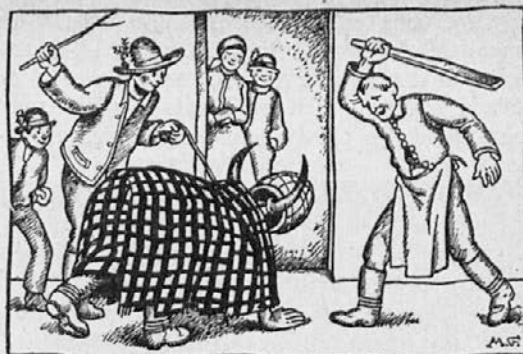
Ko se bliža v torek zjutraj tretja ura, vzame starejšina v roko metlo in prične na podu pometati, kar pomeni, da je ples na podu zaključen; nadaljuje pa se potem še v hiši in trajajo do torka popoldne.

Sedaj je treba svatom poravnati račun. A preden določijo, koliko pride na vsak par, mora biti miza dobro obložena s pečenko in močnatimi jedili, kozarci morajo biti polni, v litru pa postavijo na mizo črno kavo kot znak, da je zmanjkalo vina. Ker pa svatje dobro vedo, da temu ni tako, določijo tri možé, da gredo pomerit sod, ali je res že prazen. Ko se vrnejo, prineso starejšini kupico, napolnjeno do polovice z vodo, vrh nje pa ostalo polovico

z vinom. Da morejo vrh vode natočiti vina, ne da bi se le-to zmešalo z vodo, polože na vodo košček kruhove skorje, nanjo pa prav previdno nalivajo vina. Vino se na ta način ne zmeša z vodo in plava vrh nje. Starejšina ogleduje to čudo v kozarcu in pije. Pri tem pa se vino zmeša z vodo in starejšina zmaje z glavo ter pravi, da s takim vodenim vinom ni zadovoljen. Preskrbeti morajo dobrega, samega vina, potem šele bodo mogli delati račun. A pravega računa v resnici ni. Starejšina in dva svata le določijo vsoto, ki naj jo dá vsak par nevesti v dar. (Na par so svoj čas računili po 5 gl., pri boljših svatbah tudi po 10 gl.). Za računom prične pobirati denar tudi starejši godec, ki ima na svatbi sploh veliko in naporno vlogo, saj mora s svojimi dovtipi zabavati vso družbo. Ko je pobral od vseh svatov zase in za ostale godce, se zunaj preobleče v žensko, kuharičino pomočnico. Obe roki pa si obveže z rutami in tarna, kako močno se je pri kuhi opeknel.

Denar pobira z zajemalko. Ko je napolnjena, nastavi še kroznik in izroči denar kuhariči.

Takoj za njim nastopi v goved našemljen drugi godec ali kak domač fant. Ogrnjen je s kocem, izpod njega pa moli namesto glave star lonec na daljšem drögu. To govedino, ki se pomika po vseh štirih, prižene-

jo v sobo in jo stavijo na prodaj. Ko je kupljena, stopi predenj «mesar» z belim predpasnikom in ubije živinče s tem, da udari s sekiro ali polenom po loncu, da ga razbije. Nato se prične zopet ples, ki traja do torka popoldne.

V torek popoldne krog tretje ure šele se prične svatje odpravljati domov. Prvi gredo nevestini sorodniki, za njimi pa ženinovi. Vsak dobi za odhod culo, napolnjeno z odhodnico (šajdeznom). Vsako skupino spremlja godec nekoliko od hiše in se povrne, da spremlja drugo. Nazadnje se poslové sosedje. Ženin in nevesta pa ostaneta doma in sedaj šele se prične za nju popolnoma novo, zakonsko življenje.

Stankó Trček:

O ZRAKOPLOVNICAH.

V lanskí Pratikí smo čítali, kako človek izkorišča upor zraka za letanje. Čítali smo tudi, da se je te umetnosti naučil šele pred dobrimi dvajsetimi leti. No, prednameci so se že celo stoletje prej vozili po zrakovju s pripravami, ki niso letele, ampak plavale. Tem zračnim plovilom na plin pravimo «baloni», če nimajo strojev za pogon, «zrakoplovnice», če jih imajo in jih zbog tega moremo krmariti.

Zgodovina plovil na plin je v primeru z ono letal zelo mlada. Navzlic temu so iznašli balon mnogo prej ko letalo. Vzrok je pač ta, da za zrakoplovbo na plin v naravi ni bilo primerov; po drugi plati pa je balon nekaj tako preprostega, da se je misel nanj pojavila sama, čim so odkrili pline, ki so lažji od zraka. Prvi načrti nekakih balonov so se pojavili v teku 17.

in 18. stoletja, ko so vzcvetele znanosti. Ti načrti so bili prefantastični, da bi bili ustvarljivi. Na boljše se je obrnilo leta 1766. z iznajdbo lahkega vodikovega plina.

Preden pa se je posrečilo izdelati balon na vodik, sta septembra 1783. brata Montgolfier, tvorničarja papirja v Parizu, presenetila svet s prvim balonom, ki je bil polnjen z vročim zrakom. Le tri mesece kasneje je izdelal profesor Charles prvi z vodikom polnjen balon.

Plovilo so kmalu izpopolnili; imelo pa je to nevšečnost, da je bilo popolnoma prepuščeno vetrovom. Zavoljo tega so že izpočetka skušali iz njega narediti vodljivo «zrakoplovnico». Sicer so že takrat vedeli, kakšno bi moralo biti tako plovilo, manjkal pa je lahek, a jak pogonski stroj. Povrhu tega so francoska revolucija